

Dáné Veronka

Egy cubicularius klán ismeretlen ága: a kolozsvári Bornemisziák

A fejedelemség kori Erdély központi kormányzatával kapcsolatos kérdésbe botló kutató ösztönös mozdulattal nyúl a „Trócsányi”¹ után, abban a csaknem megingathatatlan meggyőződésben, hogy a megfelelő fejezetnél felütve a gondot okozó problémára választ talál. Bár az utóbbi évtizedek kutatásai több tekintetben – például a kancellária működése, hivatalnokai,² az ítélőmesterek,³ táblai elnökök,⁴ fiscalis direktorok⁵ – helyesbítették, pontosították, árnyalták eredményeit, megállapításait, vitathatatlan, hogy azok mindmáig – és bizonyára még hosszú ideig – az ilyen vizsgálódások kiindulópontjával és viszonyítási alapjával szolgálnak. Egyes részei azonban alaposabb, vagy teljes revízióra szorulnak, így például az általa a kincstári igazgatás alsóbb személyzeteként meghatározott cubiculariusok vonatkozásában. A Rákóczi- kori hivatalviselő nemesség kutatása során ugyanis több olyan eset merült fel (például a kolozsvári polgárból Torda vármegyei birtokossá váló marosjáromi Bálintffyak), melyek alapján egyértelmű, hogy egyrészt az azonos megnevezés korántsem jelent azonos tisztséget/hatáskört, másodsorban, hogy korántsem a kincstári alacsonyabb rangú tisztségviselőkiről van szó, mert a névsorban olyanok szerepelnek, akik bizonyosan „az ország minden jövedelmét” kezelték, így a már említett familiából Kristóf, vagy később Fejérvízi Péter. Világossá vált tehát, hogy a Trócsányi Zsolt által összeállított névsort egyénekre lebontva kell az ellátott feladatok alapján megvizsgálni, majd a megfelelő, azaz a valóban kincstári/pénzügyi feladatokat ellátókat, illetve a mindenkor fejedelem tulajdonképpeni bejáróit / belső inasait (akiket bizalmi helyzetükből fakadóan pénzösszegek továbbításával is megbíztak) elkülöníteni. Ezt követően kerülhet sor a kincstár hivatali struktúrájának rekonstruálására, az ország jövedelmeit kezelő tisztségviselők és alárendeltjeik, hatáskörük meghatározására. A kutatások eredményei tehát jórészt az egész kincstári szervezettel kapcsolatos ismereteinket érinteni fogják. A fentiek, valamint annak alátámasztására, hogy mindez nem a mindenképpen újat mondás kényszere indokolja, a következőkben a Bálintffyak⁶ után a velük csaknem egyszerre „célkeresztbe” került és atyafiságukhoz tartozó

Dáné Veronka (1974) – egyetemi adjunktus, PhD, Debreceni Egyetem, dane.veronka@gmail.com

A tanulmány az OTKA K 112292 pályázat keretében készült.

¹ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp. 1980.

² Fejér Tamás: *A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában (1571–1602)*. Erdélyi Múzeum LXXVIII(2016). 36–46.

³ Fejér Tamás: *Királyfalvi János (†1603) ítélőmester hivatalos pályája. = Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. Bogdándi Zsolt, Fejér Tamás. Kvár 2017. (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.) 63–79.

⁴ Bogdándi Zsolt: *Az Erdélyi Fejedelemség személyes jelenléti bírósága és a táblai elnökök a 16. század második felében*. Erdélyi Múzeum LXXVIII(2016). 47–55.

⁵ Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi és partiumi jogügyszagatók a 16. század második felében. = Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. Bogdándi Zsolt, Fejér Tamás. Kvár 2017. (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.) 9–24.

⁶ Dáné Veronka: *Cubicularius, követ, áruló (?) A marosjáromi Bálintffyak a 17. század közepéig. = Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. Bogdándi Zsolt, Fejér Tamás. Kvár 2017. (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.) 25–42.

kolozsvári Bornemiszák sorsát – tündöklését és bukását – mutatom be, a már korábban is alkalmazott vizsgálati szempontok (származás / családi kapcsolatok, képzettség, a karriert befolyásoló tényezők, birtokállomány, stb.) alapján.

Ha felütjük a sokszor említett Trócsányit az általa hosszú, aprólékos kutatással összeállított cubicularius lajstromnál, abban csupán egyetlen Bornemiszát, a később katonai pályán tevékenykedő Pált találjuk.⁷ A címbeli „ismeretlen” kitétel alapján egyértelmű, hogy a következőkben nem róla lesz szó, hanem a névsorban egyáltalán nem szereplő, szép ívű, érdekes és izgalmas mozzanatokban sem szűkölködő pályát befutó kolozsvári Bornemisz Lászlóról, valamint a familia szintén központi kormányzati/fejedelmi szolgálatban álló tagjairól, illetve az azonos elő- és családnevű Tamásról. Meg kell azonban jegyezni, hogy a familiából Ferenc nem ismeretlen a Bethlen fejedelemsége alatti diplomácia- és peregrináció kutatók előtt (még ha nem is sikerült pontosan azonosítani), a mozaikdarabkák azonban nem álltak össze, illetve esetenként téves következtetésekhez vezettek.⁸

Eddigi adataink szerint kolozsvári Bornemisz László 1614 áprilisának első napjaiban már bizonyosan cubiculariusként szolgálta a fejedelmet.⁹ Csaknem ilyen biztos azonban az is, hogy tisztségviselése évekkal korábbra tehető: egyrészt, mert 1614. március 1-jén a Dengeleghi Mihályné Török Kata ellen indított perben több, már Báthory Gábor idején az udvarban szolgálóval együtt hallgatták ki.¹⁰ Mivel látott és hallott dolgokról vall, kétségekívül már akkor az udvarban kellett lennie. Ezt támasztja alá másrészt, az 1614 áprilisi adat is: éppen ekkor ugyanis portai követségben járt.¹¹ Nehezen elképzelhető, hogy ilyen feladatot friss, tapasztalatlan emberre bízott volna Bethlen Gábor fejedelem. Szinte magától adódik, ötlük fel a kérdés: hogyan került az udvarba? Ennek megválaszolása szorosan összefügg a származásával, fivére pályájával, így egy nem is túl rövid kitérőt kell tennem.

Amint már az eddig elmondottak alapján kiderült, László kolozsvári polgárcsalád sarja, azok közül is az egyik legtekintélyesebbé és legvagyonosabbé. (Származása még inkább felkelti az érdeklődést, hiszen ez éppen nem az a réteg, amelynek tagjai fejedelmi, kormányzati szolgálatot szoktak vállalni.) Apja ugyanis az 1590-es évek eseményeiben többször felbukkanó ötvös, céhmester,¹² centumvir,¹³ 1587-ben auri camerarius¹⁴ Gergely, aki 1603 után katolizált,¹⁵

⁷ Trócsányi Zsolt: *i. m.* 334.

⁸ Gömöri György: *Hogyan látták Bethlen Gábort – Nyugaton?* = *Uő: Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században.* Bp. 1989. 64–65.; Monok István: *Adalékok Bethlen Péter peregrinációja történetéhez I. Idősb Bethlen István levelei.* Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. Bp. 1989. 193–209.; Kruppa Tamás – Monok István: *Bornemisz Ferenc és Cseffei László követjárása az európai udvarokban a pozsonyi békekötés után (1627–1628).* Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények 2009. 7–14.; Harai Dénes: *A francia–erdélyi kapcsolatok titkos útjain: Bornemisz Ferenc és János diplomáciai tevékenysége az 1620-as években.* = *Széljegyzetek Magyarország történetéhez.* Szerk. Illik Péter. Bp. 2016. 34–73.

⁹ Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj), Kolozs vármegye levéltára, Jegyzőkönyvek I/A. nr 1. (a továbbiakban KvmJkv) 192.

¹⁰ Kiss András: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák.* Kvár 1998. 109.

¹¹ KvmJkv I. 192.

¹² Jakab Elek: *Kolozsvár története.* II. Bp. 1888. 314, 315.

¹³ 1572-ben a magyar natio részéről választották meg esküdtpolgárnak, 1606-ban szerepel a százférjak testületében. Binder Pál: *Közös múltunk.* Románok, magyarok, németek és délszlávok a feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről. Buk. 1982. 288, 292.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban MNL OL) Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára (a továbbiakban KmKonvLt) Protocolla, IX. köt. fol. 54v–55r.

¹⁵ Argentí 1603-ra vonatkozó feljegyzése szerint ekkor még nem katolikus. Jezsuita okmánytár I/1–2. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606. S. a. r. Balázs Mihály et alii. Szeged 1995. (a továbbiakban JezsOkt) I/1. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34.) 240.

és a jezsuiták egyik legfőbb támaszának számított. Argenti feljegyzése szerint 1605-ben, a város Bocskainak való megadásáról folytatott tárgyalások során vallotta meg először nyilvánosan katolikusságát, és azzal a szándékkal csatlakozott a város követeihez, hogy – az Argenti által patrónusának nevezett – Szilvász Boldizsártól támogatást kérjen a katolikusoknak.¹⁶ Szintén Argenti állítja, hogy a jezsuitákat kitiltó határozat után „a jó öreg” felajánlotta, hogy a rendet saját házába fogadja, a főbíró azonban ezt megtiltotta.¹⁷ Megjegyzésre érdemes azonban, hogy katolikussága, Szuhay püspökkel való jó viszonya¹⁸ azonban nem jelentett egyben Habsburg orientációt is. Anyja, Orsolya,¹⁹ a dúsgazdag kereskedő, a városnak királybíró is adó Kalmár famíliából származott, aki, Argenti szerint a Farkas utcai akkor jezsuita templom és rendház megtámadása alatt látott csodás jelre tért meg, majd példáját két lánya is követte.²⁰ A három, 1603-ban már katolikus fiú Gergely, Ferenc és az 1591 táján²¹ született László a jezsuitáknál tanult,²² majd a két idősebb – a család társadalmi, anyagi helyzetének ismeretében nem meglepő módon – külföldi egyetemre indult. Gergely 1592-ben iratkozott be Olmützben, 1594-ben Ingolstadtban, 1600-ban pedig Bolognában tanult, ahol jogi stúdiumokat folytatott.²³ Ferenc (aki a forrásokban hol László bátyjaként, hol öccseként szerepel, László viszont bátyjának nevezi) szintén Olmützben subscribált 1601-ben²⁴ és Freiburgban 1607-ben.²⁵ A későbbi kapcsolatok, pályafutás alapján valószínűsíthető, hogy László szintén peregrinált, kézenfekvőnek tűnik, hogy az 1601-ben Olmützben Ferencel egy időben beiratkozóval²⁶ azonosítsuk, ez azonban kérdéseket vet fel.

Ahogy a „nagyvilág”, úgy a fejedelmi udvar felé is az úttörés feladata Gergelyre hárult. Az 1606-ra hazatért, azután az Erdélyből kiutasított jezsuitákat Krakkóig kísérő²⁷ fiatal embert 1608. február elején a fejedelmi tábla ülnökei között találjuk.²⁸ Előrelépésében több tényező játszhatott szerepet: elsősorban apja nyilvánvalóan jó kapcsolatot ápolt a Kendy–Kovacsóczy csoport vezette rendi mozgalommal (amelyhez a fejedelem, Rákóczy Zsigmond apósa, Gerendi János is tartozott), a Kendyek nála helyezték el arany- és ezüstműiket,²⁹ a rendi pénztár „székhelyeként” is az ő kolozsvári házát jelölték meg.³⁰ Másodsorban éppen 1607-ben került a tábla élére az említett körhöz szintén kapcsolódó, szintén kolozsvári és frissen katolizált Trauzner Lukács

¹⁶ JezsOkt I/2. 463–464, 471.

¹⁷ Uo. 483.

¹⁸ *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirat. XVII. század eleje.* Közzéteszi és jegyz. E. Abaffy Erzsébet, Kozocsa Sándor. Bp. 1991. (A Magyar Nyelvtörténet Forrásai 2.) 140.

¹⁹ KmKonvLt, Protocolla IX. köt. fol. 106v–107r.

²⁰ JezsOkt I/1. 241.

²¹ Az említett, 1614-es tanúvallás idején körülbelül 23 éves. Kiss András: *i. m.* 109.

²² JezsOkt I/1. 240.

²³ Szabó Miklós – Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700.* Szeged 1992. (Fontes Rerum Scholasticarum IV.) 909. sz.

²⁴ *Az Olmützben tanult magyarok 1590–1664.* Közli Hellebrandt Árpád. Magyar Történelmi Tár 3. sorozat XI. (1888). 199. A Szabó Miklós és Tonk Sándor által összeállított kötetben 1607 szerepel. L. Szabó Miklós – Tonk Sándor: *i. m.* 538. sz. Valószínűleg az 1601-es évszám a helyes, Bethlen István azon mondata, miszerint Bornemisza Ferenc külföldön sokat tartózkodott, így válik érthetővé.

²⁵ Szabó Miklós – Tonk Sándor: *i. m.* 538. sz.

²⁶ Uo. 1512. sz.

²⁷ JezsOkt I/2. 596.

²⁸ ErKírvDVD VII. köt. fol. 243v.

²⁹ KmKonvLt, Protocolla IX. köt. fol. 156r–157v.

³⁰ Trócsányi Zsolt: *i. m.* 314.

(akinek István nevű fia ugyancsak a jezsuitákkal indult ki Erdélyből). Harmadsorban, amennyiben Argenti információja megfelel a valóságnak, az akkor már tanácsúr, tizedfőrendátor Szilvász Boldizsár is egyengethette az útját. Azt sem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy személyében egy kiválóan képzett jogász került a testületbe. A források egyelőre csupán a pályafutás egy-egy pillanatának felvillantását teszik lehetővé. Nem tudjuk, meddig maradt a testület tagja, mivel azonban 1610-ben nemzetesként képviselte öccsét, a vitézlőként említett Lászlót egy perében, feltételezhető, akkor is az volt. (Feltehetően azonos azzal a Bornemisza Gergellyel, aki a kolozsvári esküdtpolgárok névsorában szerepel ugyanebben az évben.³¹) Így érthető az is, hogy 1612-ben Géczy András és Havasalyi Péter mellett a Portára küldött követségben találjuk. Szilágyi Sándor Sennyeynek egy levelére hivatkozva állítja, hogy Géczy megölette követársait,³² Bíró Vencel szerint azonban Havasalyi júniusban hazatért.³³ Az bizonyos, hogy 1618-ban Gergely néhaiként jelenik meg a forrásokban, ám 1608-ban szerzett forgácskúti, nagypetri birtokát, amelynek donatiójába előrelátóan belefoglaltatta, hogy magtalan halála esetén fivérei, Ferenc és László öröklék,³⁴ már 1616-ban László kezén írták össze, és ő az egyetlen, aki nem szerepel a családtagok ez év húsvétját követő napokban írásba foglalt lengyelországi ügyletében.³⁵ A fentiek fényében azonban véleményem szerint megalapozottan gyanúsítható Gergely (és támogatói köre) azzal, hogy László öccsét az udvarba segítette. A központi kormányzat igénye a jól képzett tisztségviselőkre érthető (még ha ezzel személy szerint Báthory Gábor nem is „vádolható”, kormányzatának több, régi-új szereplője azonban igen), a kérdésnek azonban van egy másik, szinte megválaszolhatatlan oldala is: miért adta immár konkrét fejedelmi szolgálatra a fejét egy ilyen háttérű, vagyonú kolozsvári patrícius ifjú. Lehetséges, hogy a familiának a Bogner alias Gellyén Imre főbíróval való ellentéte is szerepet játszott ebben (1603-ban, Székely Mózes bukása után Gellyén elfogatta mindazokat, akik a város megadása mellett voksoltak³⁶), nem szabad azonban az esetleges személyes indítékokról, ambícióról sem megfeledkeznünk. A jelek szerint László nem csendes, polgári életre vágyó személyiség volt.

Az 1610-es évek elejétől tehát Lászlót a fejedelem egyik cubiculariusaként tarthatjuk számon. Tevékenysége azonban, akárcsak a Bálintffyaké, a tisztséggel kapcsolatos kérdések és kételyek számát gyarapítja. A gondok rögtön a betöltött hivatallal, annak megnevezésével kezdődnek. Amint láttuk, 1614-ben cubicularius, 1615. júliusában udvari familiáris,³⁷ augusztusban újra cubicularius, két esztendő múlva szintén, a fejedelem magyar nyelvű levelében bejáró,³⁸ hogy 1618-ban³⁹ majd 1625-ben⁴⁰ újra udvari familiárisként bukkanjon fel. (Cím tekintetében 1615 a határhő, ettől kezdve következetesen generosus a titulusa.) A megnevezés helyett célszerűbb, ha a kérdést ismert ellátott feladatai, megbízatásai felől közelítjük meg. Amint már

³¹ Binder Pál: *i. m.* 284.

³² EOE VI. 61.

³³ Bíró Vencel: *Erdély követei a Portán*. Kvár 1921. 118.

³⁴ ErdKirKvDVD VII. köt. fol. 243v.

³⁵ KmKonvLt, Protocolla, XX. köt. fol. 13v–14r.

³⁶ Az ügyre vonatkozó tanúvallomásokat lásd: *Kolozsvári emlékirók 1603–1720*. Bev. Bálint József, A forrásokat vál., jegyz. Pataki József. Kvár 1990. 93–124.

³⁷ MNL OL, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára (a továbbiakban GyfKáptLt), Protocolla, IV. köt. 195.

³⁸ Török–magyarkori Államokmánytár Szerk. Szilágyi Áron – Szilágyi Sándor. I. Pest 1868. 174.

³⁹ KmKonvLt, Protocolla, XIX. köt. fol. 33r.

⁴⁰ EOE VIII. 257–258.

említettem, László imponálóan indít: 1614 március—áprilisában a Portára tartott követként,⁴¹ bár sem Bíró Vencel, sem a brassói források nem említik. Bakó Lukács procuratornak a Kolozs vármegyei sedria előtt tett nyilatkozata, akárcsak az országgyűlés ideje alatt, március 12-én Medgyesen kiállított prorogatoria adata azonban nehezen kérdőjelezhető meg. Feltehető, hogy Bethlen István és Erdélyi István kíséretében indult Sztambulba. 1615. augusztus 15-én szintén valahol külföldön tartózkodott és látott el bizonyos fejedelmi „legatio”-t.⁴² 1617 tavaszától őszig újra a Fényes Portát járta,⁴³ feltehetően az oszmán követelések csillapítása érdekében. Az elhúzódozó követség miatt ekkor már Bethlen is aggódott: „Bornemisza László megholt-é, megfógták-é, hová lött légyen? Én nem tudom a késedelmet mire vélni.” – írta október 13-án a szövérdi Gáspár Jánosnak címzett levelében.⁴⁴ 1620-ban Havasalföldre, Gavril/Gavrilas Movilă vajdához küldte Bethlen,⁴⁵ eddig ismert utolsó megbízásaként pedig 1625-ben a bécsi udvarban folytatott tárgyalásokat.⁴⁶ Utóbbi terep azonban korántsem volt ismeretlen számára, a követségek mellett ugyanis másik szakterülete a fejedelem megbízásából tett vásárlások, 1615-től 1619-ig jóformán minden évben,⁴⁷ például Bécsben is. (Itt 1619-ben gyémántokat vett,⁴⁸ nyilván az apai háznál szerzett ismereteit kamatoztatta.) Az is sejthető azonban, hogy ezek nem kifejezetten csak vásárlások voltak, hanem inkább a korabeli gyakorlatnak megfelelően a vásárlások leple alatt folytatott tárgyalások. Erről éppen az egyik számadása tanúskodik, mely szerint hét szolgálval, 16 napig tartózkodott Bécsben, ahol „némely németekkel szükséges beszélgetésim lévén, az ő felsége tekintetéért asztalhoz marasztván őket egyszer és másszor is”.⁴⁹ A bécsi követsége, tárgyalásai német nyelvtudásra utalnak, ez és egy később említésre kerülő tény a külföldi, akár olmtüzi egyetemi tanulmányokat valószínűsíti. Bár az 1620-as évek második feléből egyelőre nincsenek adataink, Bethlen haláláig Bornemisza szorosan kapcsolódott az udvarhoz. Kemény János szerint öccsével együtt a Csáky-párthoz tartoztak, és Scultetus meggyilkoltatására biztatták Brandenburgi Katalint.⁵⁰ A törést, ahogyan a Bálintffyak esetében is és nagy valószínűséggel részben az ebben az ügyben játszott szerepének, részben pedig házasságának következményeként is, Rákóczy György fejedelemsége jelentette.⁵¹

⁴¹ „Nobilis Lucas Bako de Colosuar nomine et in persona Ladislai Bornemizza de eadem Colosuar cubicularii Illustrissimi Domini Principis etc., ex benigna annuentia eiusdem Domini Principis ad fulgidissimam et excelsam invictissimi et potentissimi turcarum Imperatoris Portam proficiscentis.” KvmJkv I. 192.

⁴² GyfKáptLt, Protocolla IV. köt. 200.

⁴³ Cziráki Zsuzsanna: *Autonóm közösség és központi hatalom. Udvar, fejedelem és város viszonya a Bethlen-kori Brassóban*. Bp. 2011. (Udvar történet kötetek III.) 199, 200.; Bíró Vencel: *i. m.* 119.

⁴⁴ Bethlen Gábor levele szövérdi Gáspár Jánoshoz, 1617. okt. 13. Erdélyi Történelmi Adatok. Szerk. Mikó Imre. I. Kvár 1855. 320.

⁴⁵ Cziráki Zsuzsanna: *i. m.* 203.

⁴⁶ EOE VIII. 49, 50, 52, 257–258.

⁴⁷ Radvánszky Béla: *Udvar tartás és számadáskönyvek I. Bethlen Gábor udvar tartása*. Bp. 1888. 6, 20, 24.

⁴⁸ Uo. 21.

⁴⁹ Uo. 28.

⁵⁰ „az fejedelemasszony mellett sok gonosz tanácsú emberek lévén, arra bírták, hogy megölessen, többek közt Bornemisza László, Bornemisza Ferenc, és még akkor nem vágták vala ki szemét Pettényinek is; ezek mind igen Csáki pártjai voltak s nagy ellenségi nyavalás Schultetusnak.” Kemény János *Önéletrása*. = *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szöveggyűjtemény, jegyz. V. Windisch Éva. Bp. 1980. 136.

⁵¹ Zólyomi Erzsébet 1639 júniusában ugyan azt írta Kökényesdi Péternek, hogy „mindjárt be kell mennem Kolozsvárra, mert uramat ő kgment az fejedelem ő nga s az országiak az portára választották főkövetnek s igen siettetik az indulással ő kgment, mely miatt minemű busolással vagyok, csak isten tudja.”, ennek máshol nincs nyoma. *Adatok I. Rákóczy György kora történetéhez*. Közli Szilágyi Sándor. Magyar Történelmi Tár 3. sorozat VIII(1885) 44.

A továbbiakban ezért az atyafiságot és az ezek miatt Bornemisza életében bekövetkező eseményeket párhuzamosan mutatnám be. Ez előtt azonban annyi leszögezhető, hogy az elmondottak alapján is nyilvánvaló: az azonos megnevezés ellenére, Bornemisza egyáltalán nem illeszkedik a Trócsányi meghatározása szerinti, kincstári feladatokat ellátó cubicularius kategóriába, őrá inkább a névsorban szintén szereplő diplomata Kakas István szerepe illik. (A névsorból való kimaradását ugyanakkor nem magyarázhatjuk ezzel, hiszen abban például a szintén nem pénzügyi területen tevékenykedő Bálintffy István szerepel.)

Első felesége személyének felfedezése, azonosítása a meglepetés, döbbenet erejével hatott, tipikusan az az eset, amikor a kutató nem igazán hisz a saját szemének. Az asszony ugyanis nem más, mint Helena Barbara a Starhemberg. Az apa ugyan a kevéssé ismert Ludwig, anyja viszont az erdélyi történelemben is ismert familiából származó Barbara Herberstein, a bányabérlő Felician lánya.⁵² (Egy családtörténeti munka szerint Helena Ludwig harmadik házasságából származó ötödik lánya volt.⁵³) A házasságkötés időpontja ismeretlen, az bizonyos, hogy az asszony 1631-ben még életben volt. A házassággal szerzett atyafiságot és kapcsolatokat, úgy vélem, felesleges ecsetelni, csupán jelzésként: 1629-ben anyósa (akivel amúgy a lánynegyed miatt ellentéte volt) Bornemiszt hatalmazta meg erdélyi bánya-érdekeltségei intézésével.⁵⁴ Két gyermekük született, Ilona és Gergely, sorsukról azonban egyelőre semmit sem tudunk azon túlmenően, hogy 1648-ban Gergely még kiskorú volt, és tanulmányai folytatása miatt is apját vallja plenipotentiariusának.⁵⁵ Mindezek ismeretében Habsburg-/német pártisága nem meglepő. Az erdélyi bányaugy szereplőéhez azonban Bornemisza más ágon is kapcsolódott: az idősebbik húga, Erzsébet és Gyerőffy János Kolozs megyei főispán házasságából származó unokahúgát, Erzsébetet ugyanis Heinrich Lisbona vette feleségül. Kisebb húga, Kata Bálintffy Kristóf cubicularius, generalis perceptorral kötött házassága Bethlen alatt kétségkívül a Bornemisza helyzetét erősítette (ahogyan ez fordítva is igaz), a Rákóczi Györggyel való első konfliktus azonban éppen a Bálintffy (és általa a tágabb familia) elleni eljárás megindítása, megszarolása miatt robbant ki. Azon túl, hogy mindhárom testvére az özvegygé vált Kata és gyermekei érdekében nagyon jelentős (László 1500, Erzsébet 1000, Ferenc 2200 forint⁵⁶) anyagi áldozatot is vállalt, valószerű, hogy ha nem is lejegyzője a fejedelem Bálintffy és családja elleni lépéseit feltáró, *Casus facti* c. iratnak, annak összeállításában közreműködött. Az ügyben játszott szerepe, a fejedelemmel szembeni nagyon határozott kiállása (nyilván korábbi politikai szerepe mellett) javarészt megpecsételte a sorsát. 1635-ben egyelőre ismeretlen ügyben rendelte el az országgyűlés a két fivér, László és Ferenc eskütételét, és a fiscalis director, Sárosi János képviseletében ifjabb Kassai István táblai assessor jelenlétében László harmad-, Ferenc pedig hetedmagával, még az országgyűlés berekesztése előtt, Medárd napján, letették a megkívánt esküt.⁵⁷ Ez azonban csupán lélegzétvételnyi szünetet jelentett, mivel László második házassága az újabb összeütközést tulajdonképpen csupán idő kérdésévé tette. Valamikor

⁵² Felician tevékenységére vonatkozóan I. Mátyás-Rausch Petra: *Ércbányászat a Báthoryak korában. A szatmári és az erdélyi bányavidék arany-, ezüst- és higanybányászata (1571–1613)*. Bp. 2017.

⁵³ Johann Nepomuk Schwerdling: *Geschichte des uralten und seit Jahrhunderten ...verdienten ...Hauses Starhemberg*. Linz 1830. 239.

⁵⁴ KmKonvLt, Protocolla, XVIII. köt. 176.

⁵⁵ KmKonvLt, Protocolla, XXXI. köt. fol. 134v.

⁵⁶ GyfKáptLt, Protocolla, VII. köt. fol. 102r.

⁵⁷ KmKonvLt, Protocolla, XXIX. köt. fol. 29v.

1637 szeptembere után, 1638 előtt ugyanis Zólyomi Erzsébetet, Dávid nővérét (előbb Imreffy Mihály, majd az 1618–1620 közötti havaselvei vajda, székétől való megfosztása után Erdélybe menekült Gavril Movilă özvegyét) vette feleségül. (A lépést a fejedelem kihívásként, „ellenfelei” összefogásaként is értelmezhetette.) Az asszonynak már 1637-ben feszült volt a viszonya a fejedelemmel, ezüstneműi, gyémántjai, egyéb értékes ingóságai egy részét, levelesládáját már az esztendő késő tavaszán az atyafiságba tartozó Kökényesdi Péterhez menekítette „mert itt édes bátyám ilyen állapot vagyon, az kinek tudják valami kevés hogy vagyon, ha asszonyember, nem jámbor, ha férfi, áruló”.⁵⁸ „Igen félek az fejedelem tiranosságátul, mert egyszer az mi megesett rajtam az törvenitелenséget, másszor is megeselekedheti ő nagysága; azért elhigyje Kgd, hogyha valamit tanálhatott volna hozzám bárcsak egy szikránit is, soha ilyen békével meg nem maradtam vóna tőle, mert immáron kétszer requiráltatott reám s maga is csudálkozott, hogy semmit nem tanáltatott hozzám. [(...)] mert én immár úgy félek az fejedelemtől, hogy talám az istentől is nem félek jobban, mert irgalmas az isten, de ő nga igen későre könyörül meg az embereken.” – írta néhány hónappal később Kökényesdinek.⁵⁹ 1639 nyarán Ibrányi Mihály váradi kapitány már Zólyomi Erzsébetnek egy, a fejedelmet csepülő leveléről tett jelentést, illetve arról, hogy sólyomkői várban lévő darabontjai helyett az asszony környékbeli parasztokat öltöztetett be, és azok tették le a fejedelem által megkívánt esküt,⁶⁰ majd augusztusban már a vallatások is megindultak.⁶¹ Kökényesdi két szolgája vallotta azt, hogy hallotta a házaspárt a fejedelem meggyilkoltatásáról beszélni⁶² (más forrás alapján, de Szilágyi Sándor ugyanezt a változatot örököltette meg⁶³), e tekintetben azonban óvatosságra int, hogy az amúgy igen jól értesült Szalárdi, aki a procedúrában maga is részt vett, erről nem tud. (A Zólyomi Dáviddal, szolgálival való kapcsolattartásra a vallatások során legalább ekkorra hangsúlyt fektettek.) A későbbi megegyezésben is csupán a fejedelem bizonyos, az asszonnyal szembeni neheztelését említik, kevésbé valószínű, hogy a vád bebizonyulása esetén ez ne került volna be a szövegbe. Az eljárás alapján inkább a fejedelem immár „hagyományos” birtokszerzési módszerének alkalmazásáról van szó, és a cél az Erzsébet kezén lévő sólyomkői uradalom megszerzése lehetett. Természetesen egyáltalán nem zárható ki, hogy a különböző módon megsértett házaspár a fejedelmet kritizáló, becsmérlő megjegyzéseket tett, és az sem, hogy lehetőség szerint segítette Zólyomi Dávidot. Feltehetően még az év végén, legkésőbb a következő elején megindult az eljárás Zólyomi Erzsébet ellen, 1640. februárjában Varsolczi fiscalis directornál volt az ügy.⁶⁴ A contractus szövege szerint Zólyomi Erzsébet többek közbenjárását kérte, és ennek eredményeként a fejedelem elállt az ügy folytatásától, és a fiscalis director révén, bizonyos feltételek mellett, 1640. február 3-án per közbeni egyezséget⁶⁵ kötött Zólyomi Erzsébettel, amelynek azonban volt egy Bornemisza Lászlóra vonatkozó pontja is.⁶⁶ A 12 pontos szerződés tovább erősíti azt a gyanút, hogy a fejedelem számára az eljárás eszköz volt a sólyomkői uradalom

⁵⁸ Adatok *i. m.* 41.

⁵⁹ Uo. 42.

⁶⁰ MNL OL, GyfKáptLt, F 12 Lymbus VI. doboz VII/1/89., 93.

⁶¹ Adatok *i. m.* 45–47.

⁶² Uo. 45, 47.

⁶³ EOE X. 44.

⁶⁴ Kassai István levele I. Rákóczi Györgyhez, 1640. febr. 16. MNL OL, GyfKáptLt, F 12 Lymbus 6. doboz VII./2. 49.

⁶⁵ Az egyezkedés iratai: Adatok *i. m.* 48–51.

⁶⁶ KmKonvLt, Protocolla, XXVIII. köt. fol. 158v–162r.; XXIX. köt. fol. 111r.; Bizonyos pontokban eltérő fogalmazványa kiadva: Adatok *i. m.* 51–53.

megszerzése érdekében (meg kell jegyeznünk, hogy az uradalmat később váradi főkapitánnyá kinevezett idősebb fia fogja kapni). Eszerint a várban két jó házat kellett adnia a fejedelemnek; a várban az asszony hat, a fejedelem nyolc darabontot tarthat, előbbieket viszont a fejedelemre is fel kell esküdjének. A porkoláb olyan zálogos nemesember lehet, akit a fejedelem is elfogad, a Súlyomkőhöz tartozó elzálogosított birtokokat csak a fejedelem válthatja ki, Csarnóházát három ház jobbágy kivételével, Kiskerekit pedig minden jussát feladva örökbe adja a fejedelemnek, korábbi, 1622-ben tett végrendeletét visszavonja, a jószágokra vonatkozó leveleket átíratja, a zálogos leveleket pedig átadja, a Kökényesdi Péterhez menekített ingóságok mind a fejedelemé legyenek, stb. Az egyezés megtartására kötelező reversalist viszont férjével együtt kell adnia, melyben kötelezik magukat arra is, hogy nem practicálnak, senkit hírel nem tartanak (itt egyaránt lehetett szó Zólyomi Dávidról, illetve az akkor már a Királyságban élő Bornemisza Ferencről), semminemű rebellióba magukat nem eleyítik. Valószínűsíthető, hogy valójában ezek voltak azok a vádak, amelyek a perbe fogás alapjául szolgáltak, a már említett rágalmozáson kívül. (Megjegyzésre érdemes, hogy a reversalisba bekerült az oszmán szerződéslevelekből ismert „barátjának barátja, ellenségének ellensége” formula.) A Rákócziak azonban továbbra is szemmel tartották a familiát, a fejedelem szeptemberben arra utasította fiát, hogy szorgalmasan vigyáztasson Bornemisza marháinak kivételére, s ha derekast vinnének, arestáltassa.⁶⁷ (A levél alapján nem pontosítható, honnan hová szállíttatta javait.) Zólyomi Erzsébet 1640. decembere előtt meghalt, László pedig 1641 márciusában 3000 tallér fejében minden, a felesége utáni jussáról, valószínűleg nem egészen önszántából, lemondott.⁶⁸ Úgy tűnik, ezt követően Kolozsvárra vonult vissza, és próbálta birtokait megvédeni, megőrizni.

A kolozsvári főhadiszállást ugyanis mindvégig megtartotta, Közép utcai házuk a legmagasabb adó kategóriában található, a Filstichek, Váradi Miklós szintjén. Szolgáltatásával emellett elsősorban Kolozs vármegyében szerzett birtokokat. Forgácskutat és a nagypetri portiót ugyan még bátyjától, Gergelytől örökölte,⁶⁹ 1615-ben szerzett consensust a 250 aranyforintért Kassai Mártontól megvásárolt danki portióra,⁷⁰ 1616-ban azonban az említettekén kívül már Gorbófon, (Magyar) Nagygorbón,⁷¹ Topán, Tóttelkén összesen 51 jobbággal rendelkezett,⁷² majd Fejérdén,⁷³ Kis- és Nagykrizolcon (Belső-Szolnok vm.),⁷⁴ Kispetriben, Oláhrákoson (Torda vm.),⁷⁵ Türen, Vistán⁷⁶ szerzett zálog-, illetve örökjogon birtokot. Egy 1625-ös bevallásának tanúsága szerint Budán, Dióson, Kölesmezőn, Szomordokon, Sárdon is voltak részbirtokai, és Magyarnádason a korábban Tomori Pál birtokolta curiát is megszerezte.⁷⁷

⁶⁷ *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése.* Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1875. 78.

⁶⁸ KmKonvLt, Protocolla, XXIX. köt. fol. 163r.

⁶⁹ Gergely 1608. febr. 25-én kapta adományként a korábban Bodoni István birtokolta jószágokat. ErdKirKvDVD VII. köt. fol. 243v.

⁷⁰ ErdKirKvDVD XI. köt. fol. 109v–110r.

⁷¹ A birtok felét a szintén jezsuitákhoz járt, szintén katolizált Kovacsóczy Isvántól kapta. KvmJkv I. 547.

⁷² MNL OL Gubernium Transsylvanicum Levéltára, Gubernium Transsylvanicum (in Politicis), F 49 Vegyes conscriptiók, 18. d. nr. 16., Kolozs vármegye 1616-os portalis conscriptiója

⁷³ 1619-ben 250 magyar forintnyi kölcsöne fejében kötötte le Körössi Anna petrovinai Horváth Lázár felesége. KmKonvLt, Protocolla, XVIII. köt. fol. 47r.

⁷⁴ Gyerőffy Erzsébet zálogosította 400 Ft kölcsön fejében. KmKonvLt, Protocolla, XXXII. köt. fol. 55v–56r.

⁷⁵ Gyerőffy Istvántól 200 Ft. kölcsön fejében. KmKonvLt, Protocolla, XXIX. köt. fol. 92v.

⁷⁶ Későbbi sógora, Zólyomi Dávid zálogosította neki. Jakó Zsigmond: *A gyalui vártartomány urbáriumi.* Kvár 1944. XVII.

⁷⁷ ErdKirKvDVD XV. köt. fol. 73r-v.

A Kolozs megyei birtokait tehát két tömbben alakította ki: az egyikben nyugatról Türe és Magyarorbó, keletről Fejérd, Buda és Diós fogta közre a Nádas, Sárd, Szomordok falvakban fekvő portiókat. A másik legnyugatibb települése Kispetri volt, ahonnan sávszerűen húzódott Nagypetrin, Tóttelkén, Forgácskúton, Dankon át Topáig. 1642-ben addigi sokszori szolgálatai jutalmaként Szentpáli András adományozta neki Hidalmáson a Szentpáli rész nevű portiót.⁷⁸ Ahogy kortársai, úgy Bornemisza László sem riadt vissza a birtokok erőszakos gyarapításától vagy legalábbis annak kísérletétől: 1626-tól néhai inaktelki Gyeróffy György gyөрvásárhelyi curiájának és tartozékainak kölcsönös elfoglalása miatt Ferencel és Erzsébettel együtt pereskedtek Gyeróffy Borbálával és férjével, iklódi Tholdalagi János fiscalis directorral.⁷⁹ 1642-ben pedig Kolozsvár városával támadt vitája azért, mivel a város piacára vitt nyüzött berbécseket nem a város limitatiója szerinti egy pénzen, hanem az országos árszabás szerinti másfélen akarta eladni, a bíró pedig arestáltatta az áruját.⁸⁰ Elképzelhető, hogy az előbb említett ellentétből fakadt a Tholdalagival való következő összetűzése is. A fiscalis director (magánszemélyként) 1628 nyarán azért idézte Bornemiszákat Kolozs vármegye sedriája elé, mert az, állítása szerint, hamisan úgy tájékoztatta a fejedelmet, hogy Tholdalagi rosszhiszeműen járt el egy, a fiscusra háramló birtok ügyében, és a kincstárat meg akarta károsítani.⁸¹ Bornemisza ugyan azzal védekezett, hogy ő csupán Bakó Lukács üzenetét továbbította, ezt azonban nem sikerült bizonyítania, és a szék elmarasztalta, kezesek kiállítására kötelezte. A kezesség kapcsán körvonalazható Bornemisza támogatói, baráti köre. Elsőként Csáky István (ekkor a megye főispánja) vállalt kezességet 500 forintig, őt Kamuthi Balázs kincstartó, Bánffy Mihály és Ferenc, Szentpáli András követte ugyanekkorra összeggel, a sort pedig a szintén kolozsvári származású Trauzner István, a néhai fejedelmi táblai és országgyűlési elnöknek, Lukácsnak, Dávid Ferenc vejének a fia, 100 forinttal. A fejedelemmel való konfliktusa azonban a birtokügyeire is kihatott. Valószínűleg nem csak a szokott eljárás számlájára írható, hogy 1642-ben a fejedelem a danki portiókat publicáltatta.⁸² Részben ez válhatta ki Bornemisza 1644-es protestatióját, melyben kijelenti, hogy eddig ő mindenben eleget tett az 1641-es egyezség feltételeinek, ám ha a fejedelem nem tartja be, úgy azt ő sem tartja a jövőben magára nézve kötelezőnek.⁸³ Az újabb fejedelmi akcióra 1647-ben került sor, ekkor a kis- és nagypetri portiókat publicálta Kénosi Ferenc fiscalis director.⁸⁴ Egyelőre azonban egyik ügy kimenetelét sem ismerjük. A birtokok azonban Bornemisza vagyonának egy részét alkották, a bányauğyi érdekeltségeit egy 1638-as protestatiója tanúsítja, mely szerint doktor Gatti és Herberstein nem a szerződésükben kikötött aranyban, hanem a forgalomban lévő pénzben fizettek neki 740 forintot, amelyet nem volt hajlandó átvenni az ügyletet bonyolító bátyjától, Ferencről.⁸⁵ Nyilván innen származhattak azok az összegek, amelyeket kölcsönzött.

László helyzetét az 1630-as évek második felében bátyja, Ferenc lépése tovább súlyosbította. Korábban, Bethlen udvarában ugyanis a harmadik Bornemisza fivér is megtalálta helyét.

⁷⁸ KmKonvLt, Protocolla, XXVIII. köt. fol. 195v.

⁷⁹ GyfKáptLt, Protocolla VI. köt. fol. 93v, VII. köt. fol. 21v

⁸⁰ KmKonvLt, Protocolla, XXXI. köt. fol. 11r.

⁸¹ KvmJkv I. 366, 406.

⁸² KmKonvLt, Protocolla, XXVIII. köt. fol. 195r.

⁸³ KmKonvLt, Protocolla, XXXV. köt. fol. 63v–64r.

⁸⁴ KmKonvLt, Protocolla, XXXIII. köt. fol. 10v–11r.

⁸⁵ KmKonvLt, Protocolla, XXVIII. köt. fol. 193r–v; XXXI. köt. fol. 29v–30r.

A több éves peregrináció alatt megszerzett tapasztalataira, nyelvtudására Bethlen a diplomáciában tartott igényt, 1622-vel kezdődően szinte évente járta követként a Portát 1626-ig, ekkor a francia orátorral tárgyalt.⁸⁶ 1627-ben a fejedelem Cseffey László és Pálóczi Horváth János mellett Bethlen Péter kísérelőjéül rendelte. Bár a megfelelő személyek keresésekor, kiválasztásakor, amint Bethlen István levelezéséből is kiderül, hangsúlyos szempont volt az, hogy az illető református legyen, Bornemisza esetében ettől nyilván eltekintettek, francia nyelvtudása és külföldön való jártassága valószínűleg többet nyomott a latban.⁸⁷ Ráadásul, szintén a levelezés tanúsága szerint, nem is nagyon volt kikben válogatni.⁸⁸ Megjegyzésre érdemes, hogy az utazást kihasználva 1628-ban Oxfordban és Cambridge-ben tett látogatást.⁸⁹ Szilágyi Sándor szerint már 1623-as követségéről visszatérve tájékoztatta Philippe de Harlay-t, Césy grófját, a francia király portai követét.⁹⁰ Így igencsak valószínű, hogy szintén ő, és nem a kutatók által hiába keresett, sikertelenül azonosítani próbált Bornemisza János volt az, aki a későbbiekben is hírekkel szolgált Césynek.⁹¹ Tény, hogy a Césy gyűjteményében⁹² őrzött levél aláírója keresztneve első ránézésre könnyen kezdődhet I/J-vel, azonban ha figyelembe vesszük, hogy, igen szerencsétlen módon, a pecsét egy része eltakarja a nevet, jó eséllyel F is lehet.⁹³ Az íráskép pedig erős hasonlóságot mutat Bornemisza Ferenc fennmaradt magyar nyelvű leveleivel.⁹⁴ Így az is valószínűsíthető, hogy a Harlay által említett Bornemisza alatt a két fivért, azaz Ferencet és Lászlót kell értenünk.⁹⁵ Teljes bizonyossággal nyilván akkor dönthető el, ha a Szilágyi által Godefroy-gyűjteményben említett levelet is sikerül bevonni a kutatásba.⁹⁶ Rákóczi fejedelemé választása után ő sem szerepel az udvarban, és feltehető, hogy a harmincas évek végén a Királyságba „menekült”; ebben bizonyára a Bálintffy-ügyben vitt szerepe is közrejátszott. Először Homonnai Drugeth János szolgálatába állt,⁹⁷ 1644-ben Tokaj várát védte, ahol Rákóczy július előtt „praktikálódásáért” elfogatta.⁹⁸ (Csupán utalnék arra, hogy ugyanakkor fogatta el azonos keresztnevű unokaöccsét, Bálintffy Ferencet is.⁹⁹) Egyelőre nem ismert, mikor szabadult, 1646 novemberében Klobusiczky már a „lator Bornemisza Ferenc” és a hozzá hasonló érsek által készített discursusról értesítette Rákóczit.¹⁰⁰ További sorsát egyelőre homály fedi,

⁸⁶ Bíró Vencel: *i. m.* 121.; EOE VIII. 22, 67.

⁸⁷ „Bornemisza Ferencet, ki fő francuz, fő deák és oda sokat lakott”. Monok István: *i. m.* 201.

⁸⁸ Újabbban: Kruppa Tamás – Monok István: *i. m.*

⁸⁹ Szabó Miklós – Tonk Sándor: *i. m.* 548. sz. A kötetben szereplő két Bornemisza Ferenc tehát azonos személy.

⁹⁰ EOE VIII. 22.

⁹¹ Harai Dénes: *i. m.* 41–41.

⁹² Papiers de l'ambassade de Philippe de Harlay, comte de Césy, à Constantinople. Lettres et mémoires de Mr de Césy, ambassadeur à Constantinople, pendant et après son ambassade, aux ambassadeurs pour le Roy, tant en Italie qu'ailleurs, et desdicts ambassadeurs à Mr de Césy 1620–1644. Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52000533f>

⁹³ A levelek íróját Gömöri György Jánosként azonosította. Gömöri György: *i. m.* 65.

⁹⁴ MNL OL, Magyar Kamara Archivuma, E 190 Archivum familiae Rákóczi, Missilisek nr. 912, 4625.

⁹⁵ Harai Dénes. *i. m.* 40.

⁹⁶ A francia kapcsolatok tekintetében Hámori Nagy Zsuzsanna bocsátotta rendelkezésemre adatait, önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

⁹⁷ Szalárdy János *Siralmas magyar krónikája*. S. a. r., bev., jegyz. Szakály Ferenc. Bp. 1980. 214.; Georg Kraus: *Erdélyi krónika 1608–1665*. Ford., bev., jegyz. Vogel Sándor. Csíkszereda 2008. 208.

⁹⁸ A két Rákóczi *i. m.* 176.

⁹⁹ Dáné Veronka: *i. m.* 39.

¹⁰⁰ „Kegyelmes uram, az minémű praktika felől immár két ízben írtam nagyságodnak, im mely csudálatosképpen kinyilatkozott; lator Bornemisza Ferenc minémű discursust csinált hozzá hasonló érsekkel, im megküldtettem nagyságodnak, esziben veheti abból nagyságod, mint köll az lator csalárd embereknek hinni s nagyságos magának és

ahogyan László halálának időpontja sem ismert.¹⁰¹ A család a Rákócziak alatt tehát a kormányzatból, fejedelmi udvarból és részben az országból kiszorult, és egyelőre úgy tűnik, oda a későbbiekben sem sikerült visszakapaszkodnia.

A befejezés előtt egy rövid kitérőt kell tennem a névsorból szintén hiányzó, szintén kolozsvári származású Bornemisza Tamásra vonatkozóan. Feltehetően valamiféle rokoni kapcsolat is volt közöttük, mert 1630. február 26-án Ferenc tiltakozott az akkor már elhunyt Tamás gyulafehérvári, Kendervár és Huszár Péter és Mátyás háza szomszédságában lévő curiája eladományozása ellen,¹⁰² s ez magyarázhatja azt is, hogy esetenként László képviselőjében járt el.¹⁰³ Az 1617-es adománylevél szerint szinte gyerekkorától szolgálta Bethlen Gábort,¹⁰⁴ s bizonyos, hogy 1609-ben már a szolgálatában állt, ekkor ugyanis a majdani fejedelem dedrádi, szentandrásai, újfalui és szászfülpösi (Kolozs vm.) portióit inscribálta 1000 magyar forintban Bornemiszának.¹⁰⁵ 1614 áprilisában a fejedelem udvari familiárisaként említik a források,¹⁰⁶ ugyanebben az évben már „intimus cubicularius”-ként részesült címeradományban,¹⁰⁷ és ezt a címét a következő években is megőrizte.¹⁰⁸ A megnevezés alapján reflexszerűen bejáróként azonosítanánk, ő viszont inkább kincstári, pénzügyi szakember. Igen gyakran a kincstári/fejedelmi birtokok vásárlását, cseréjét intézte, és a harmincad igazgatásban volt szerepe, amint azt karánsebesi Mixa Istvánnal való ellentéte tanúsítja.¹⁰⁹ Az 1610-es évek közepéig még Kolozs vármegyében szerzett birtokokat,¹¹⁰ fokozatosan azonban áttette a székhelyét Hunyadba.¹¹¹ 1630 februárja előtt hunyt el.¹¹²

A Bornemiszák példája is kiválóan tanúsítja, hogy a cubicularius megnevezés alatt a fejedelem közvetlen környezetéhez tartozó, annak bizalmát élvező, több területen bevethető udvaroncok csoportját kell értenünk, (a jelek arra utalnak, a tekintetben Rákóczi alatt történt

szערemes posteritásának micsoda securitást ígérhet és mint lehet tutas az jezuita praktikától.” *Adatok az 1646–7-iki országgyűlés történetéhez*. Közli Szilágyi Sándor. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XXVIII*(1885). 1468.

¹⁰¹ Fia 1652-ben ügyvédet vallott, kérdés, hogy erre apja halála miatt volt-e szükség. *KmKonvLt, Protocolla, XXXIII. köt. fol. 76r.*

¹⁰² GyfKáptLt, Protocolla, VII. köt. fol. 62r.

¹⁰³ Így például 1615-ben az alsószombatfalvi birtokügyet intézi. GyfKáptLt, Protocolla, IV. köt. 200.

¹⁰⁴ GyfKáptLt, Protocolla, IV. köt. 256.

¹⁰⁵ *KmKonvLt, Protocolla, XVII. köt. fol. 30r.* Kevésbé valószínű, hogy azonos lenne azzal a kolozsvári Bornemisza Tamáskóval, aki 1610-ben Kendy István apródja volt, és a széki „merénylet” alatt kémkedni küldték, a fejedelem fogságába esett, majd a Bethlen által elrendelt 1614-es vallatás során tanuskodott. Deák Farkas: *A széki merénylet 1610-ben*. Századok X(1876). 476, 282.

¹⁰⁶ *KmKonvLt, Protocolla, XVII. köt. fol. 103r.*

¹⁰⁷ *ErdKirKvDVD X. köt. 357–360.*

¹⁰⁸ GyfKáptLt, Protocolla, IV. köt. 200, 280.; V. köt. 339, 351.

¹⁰⁹ Mixa állítása szerint Bornemisza megígérte neki, hogy hat évre megszerzi számára a karánsebesi harmincadosságot, amiért Mixa a Hunyad vármegyei Valia birtokát adta, viszont ígérete ellenére csak három évre szerezte meg. GyfKáptLt, Protocolla, V. köt. 442.

¹¹⁰ 1616-ban Dedrádon, Szászfülpösön, Bányiban, Újfaluban és Szentandrásán összesen 28 jobbágyát írták össze. *GubTransLt, Gubernium Transylvanicum (in Politicis), Végyes conscriptiók, 18. d. nr. 16., Kolozs vármegye 1616-os portalis conscriptiója*

¹¹¹ 1617-ben Árkit és a kisbarcsai curiát szerezte meg (GyfKáptLt, Protocolla, V. köt. 158–159.), 1618-ban Tamáspatakát vásárolta meg (GyfKáptLt, Protocolla, V. köt. 198.), 1620-ban zálogjogon Sztrigyentszentgyörgyöt (GyfKáptLt, Protocolla, IV. köt. 280.). A birtokadományokat, ügyleteket I. Jeney-Tóth Annamária: „...*Urunk udvarnépe...*”. *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Debrecen 2012. (*Speculum Historiae Debreceniense* 11.) 226–228.

¹¹² GyfKáptLt, Protocolla, VII. köt. fol. 62r.

változás) akiket feltétlenül el kell választanunk a valóban csak pénzügyi, kincstári (szak)feladatokat ellátóktól. Meg kell jegyezni, hogy az alkalmanként adókat, huszadbérletet, stb. átvevő cubiculariusok nem tekinthetők a kincstár személyzetéhez tartozóknak, ezekben az esetekben sokkal inkább a fejedelem bizalmasaiként jártak el. Nagyon is indokolt tehát nemcsak a kutatások folytatása a névsor kiegészítése, a cubiculariusok származásának, képzettségének, stb. feltárása érdekében, hanem a cubiculariusként ismert személyek átvilágítása, és egy újabb, nem a kincstári igazgatás keretében tárgyalt fejezet betoldása a „Trócsányiba” és ezzel együtt az Erdélyi Fejedelemség kormányzattörténetébe.

The Unknown Branch of a Cubicularius Clan: the Bornemiszas of Cluj

Keywords: Treasury Officers, cubicularii, Cluj, Rákóczi György, Treasury, careers, finances, administration

This essay carries on Zsolt Trócsányi's study into the lower ranking staff of Treasury Officers, namely the *cubicularii* (*cubicularius*) and their offices via the two Bálintffy *cubicularii* introduced earlier, through the careers of László Bornemisza and his two brothers Gergely and Ferenc from a Kolozsvár Patrician family and also the probably related Tamás Bornemisza from Kolozsvár. The research has revealed that László who with his younger brother Ferenc turned Catholic under the influence of Jesuits and probably also has studied in foreign universities, never done any work in the administration of inland revenue but rather played a diplomatic role together with his brother. Prince Gábor Bethlen sent László as his envoy to Vienna and to the Porte on several occasions, while Ferenc was a key contact figure with France and the Porte. (It was also him who accompanied the prince's nephew Péter Bethlen on his peregrinus trip.) Both brothers' careers ended when György Rákóczi the new prince instigated procedures against their brother-in-law Kristóf Bálintffy. As opposed to the diplomat *cubicularius* László, Tamás, his relation was clearly involved in the administration of finances. The story of the Bornemiszas clearly shows that while 'cubicularius' meant a person whose duties had to do mainly with the Treasury, as princely courtier ('equerry') he could be made useful in connection with many other duties. Only through investigating individual careers a clearer differentiation among specific duties can be made, which requires further research.